

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

*ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКИХ АРХІВІВ
З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. Т. 1.
ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ
ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА 1613-1620рр.
(упоряд. — Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич,
Ф. Сисин, А. Турилов, Б. Флоря)
Львів, 1998. - 442 с.*

Поглиблення дослідницьких пошуків значною мірою залежить від введення до наукового обігу джерельного матеріалу. Особливо гостро ця проблема постає у медієвістів, адже від середньовічної епохи до нас дійшло небагато не лише актових, але й наративних свідчень. Тому поява кожного нового збірника документів є неординарною подією. До такої можна віднести й спільну публікацію Канадського інституту українських студій, Центру українських історичних досліджень ім. П. Яцика, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту слов'янознавства і балканістики Російської Академії наук.

У передмові до рецензованої праці охарактеризовані шляхи формування комплексу джерел з історії України в російських архівосховищах, специфіка публікації матеріалів, в яких відбиті свідчення про запорозьке козацтво першої половини XVII ст., а також особливості відтворення документів у виданні. Обґрунтовані його тематичні та хронологічні межі, вказано назви фондів Російського державного архіву давніх актів, звідки були почерпнуті матеріали для публікації. Коментарі до документів відзначаються змістовністю і достовірністю. Перелік документів українською, російською та англійською мовами відкриває можливості для ознайомлення з ними широкого кола фахівців. Важливим елементом наукового видання є наявність іменного та географічного покажчиків.

Опубліковані в книзі документи — важливе джерело для дослідження цілого ряду питань з історії України першої половини XVII ст., насамперед запорозького козацтва. У донесеннях російських дипломатів та воєвод містяться різноманітні свідчення про морські та сухопутні козацькі походи на територію Кримського ханства та в межі Московської держави. Відзначаються імена і прізвища запорозьких ватажків, шляхи пересування загонів, нерідко вказується чисельність останніх. Зокрема, досить детально висвітлюється діяльність гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного протягом 1616—1620 рр. Цей матеріал є цінним для характеристики військового мистецтва запорожців, відтворення картини зовнішньополітичної активності українського козацтва.

Значною інформативністю відзначаються донесення воєвод порубіжних міст на ім'я царя про перехід запорозьких козаків на російську службу. В них не лише містяться дані про особовий склад козацтва, але й вказуються місця їх попереднього проживання. Перераховуються також адміністративні центри Московської держави, куди переселялися запорожці, розкривається зміст царського пожалування (грошима і сукном) для обзаведення господарством, процедура прийняття на службу. Документальні свідчення дають можливість добре уявити обставини, за яких козаки приймали такі рішення, і мотиви їх дій.

Із "роспросных речей", зафіксованих воеводами, можна визначити причини переселенського руху з України в першій половині XVII ст., значну частину якого становило козацтво. Записки і повідомлення сучасників досить яскраво характеризують стосунки Запорозжя з Донським військом, взаємовідносини запорожців і донців, їх спільні походи на Чорне море проти "государевых неприятелей и разорителей веры христианской". У грамотах царя Михайла Федоровича простежуються засади, якими керувався московський уряд у міжнародних відносинах, у тому числі й щодо українського козацтва. Тим більше, що опубліковані матеріали стосуються періоду воєнного протистояння Речі Посполитої і Московської держави. Звідси велика кількість свідчень про бойові дії запорозьких козаків з російськими ратними людьми, насамперед під час походу королевича Владислава. Приведені списки козаків дозволяють повніше охарактеризувати особовий склад Війська Запорозького, а також є додатковим джерелом при дослідженні козацьких родинних династій в Україні.

В широкому ракурсі документи відображають російсько-українські відносини. Зокрема, наводяться приклади козацьких посольств до Москви 1616 та 1620 рр., що свідчить про фактичну самостійність козаків, їх небажання слідувати сліпо в руслі політики Речі Посполитої. З іншого боку, матеріали публікації дають можливість судити про ставлення до запорожців офіційних властей Московії, яке відзначалося неприхильністю через участь козаків у польській інтервенції.

Значною мірою в публікації представлені й відносини України з Кримом, насамперед у повідомленнях російських послів у Бахчисараї. В них відбита своєрідна хроніка татарських походів в Україну з описами захопленого ясиру, їх співвідношення із джерелами, які походять від влади Речі Посполитої, допомагають змалювати об'єктивну картину боротьби козацтва з татарською агресією та вплив останньої на життя українського суспільства.

З текстів документів можна почерпнути важливі свідчення, які характеризують суспільну свідомість українців першої половини XVII ст. Зокрема, мова йде про негативну оцінку релігійної політики уряду Речі Посполитої, котрий нав'язував "ляцьку" віру. Запорозьке козацтво постає силою, яка дбає про інтереси православ'я й готова захищати його зі зброєю в руках.

Відзначаючи важливе значення цієї публікації для дослідників історії України XVII ст., хочеться вірити, що наступний том серії не забариться з виходом у світ.

В. О. ЩЕРБАК (Київ)